

RODOVÁ PROBLEMATIKA V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RODINOU

GENDER ISSUES IN FAMILY SOCIAL WORK

BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Alžbeta – ŠOLCOVÁ, Jana

Abstrakt

Zámerom príspevku je analyzovať základné východiská rodovej problematiky v sociálnej práci a priblížiť oblasti, ktoré sú vo vzťahu k tejto téme pri práci s rodinou kľúčové. Zároveň sa pokúšame dať odpoveď na otázku, čo znamená rodovo citlivý prístup v sociálnej práci s rodinou, respektíve čo znamená integrovať rodový pohľad do praxe sociálnej práce. Text je zameraný skôr na teoretickú analýzu. Vychádzame totiž z predpokladu, že samotné poznanie rodových stereotypov a ich následkov je základným predpokladom pre budovanie citlivosti v tejto oblasti a reflexie pomáhajúcich vo vzťahu k rodovej identite seba a svojich klientov a klientiek.

Abstract

The intention of this paper is to analyze the underlying basis of gender issues in social work and the approach areas that are related to this issue when we are working with the family. At the same time we try to answer the question what is a gender-sensitive approach in social work with families, respectively, which means to integrate a gender perspective into social work practice. The text focuses more on the theoretical analysis. It took the assumption that the mere knowledge of gender stereotypes and their consequences is a prerequisite for building sensitivity in this area and assisting reflection in relation to gender identity themselves and their clients and the clients.

ÚVOD

Napriek tomu, že feminizmus možno považovať za jednej zo základov, na ktorom vznikala profesionálna sociálna práca u nás aj v západnom svete, ako na to vo svojej štúdii „Miesto feminizmu v tradícii sociálnej práce“ upozorňuje M. Bosá (2011), je téma genderu (rodu) a jeho reflexia v sociálnej práci v našich podmienkach stále témou, ktorá je skôr prehliadaná. Rodová problematika je však imanentnou súčasťou sociálnej práce a mala by nachádzať svoje miesto vo výskume, praxi i vzdelávaní sociálnych pracovníkov a pracovníčok. Obzvlášť významnou sa táto téma stáva v kontexte sociálnej práce s rodinou. Rodina je totiž aj v postmodernom svete stále primárnou socializačnou skupinou, ktorá sa významnou mierou podieľa na konštruovaní genderovej identity sociálnych pracovníkov a pracovníčok, ale aj ich klientov a klientiek. Ako uvádza R. Janebová (2006, s. 9), odborníci a odborníčky zaoberajúci sa problematikou rodu v sociálnej práci upozorňujú, že vcelku jasné zásady, ako pracovať s rodinou, môžu do veľkej miery znevýhodňovať ženy aj mužov. Usporiadanie súčasnej

rodiny je totiž dané existujúcou podobou genderového kontraktu¹, ktorý nie je rovnako spravodlivý k obojm pohlaviám. Pomáhajúci tak môžu s vedomím, že presadzujú prirodzené princípy sveta, do značnej miery škodiť mužom aj ženám.

1 ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ REFLEXIE RODOVEJ PROBLEMATIKY V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Z hľadiska samotnej reflexie rodovej problematiky v sociálnej práci považujeme za dôležité predovšetkým objasnenie základných pojmov, ktoré s touto témou súvisia.

Východiskovým konceptom, na ktorom je postavená celá koncepcia rodovej problematiky, je koncept rodu. *Rod* je spoločensky utváraná kategória, ktorá vzniká v kontexte určitej spoločenskej kultúrnej a ekonomickej štruktúry. Odovzdáva sa a reprodukuje sa procesom sociálneho učenia. Označuje odlišné postavenie žien a mužov v sociálnych a mocenských vzťahoch, ktoré nie sú dôsledkom biologických, fyziologicko-anatomických odlišností. Rod je sociálnou konštrukciou, ku ktorej sa viažu pripisované alebo očakávané sociálne roly, správanie, ale aj predsudky, stereotypy, hodnotenia a sebahodnotenia, predstavy o tom, čo je a čo nie je pre ženu alebo muža správne a vhodné (Oakleyová, A., 2000). Ako uvádza M. Bosá (2012), rod je konceptom, ktorý prekonáva biologizujúce argumentácie rozdielov medzi ženami a mužmi.

Nerealistický a idealizovaný obraz predstavujú *rodové stereotypy*. Predstavujú obrazy „mužskosti“ a „ženskosti“, určitý obraz toho, ako by sa mali správať „ideálni muži“ a „ideálne ženy“. Hoci sú sociálnym produktom, často ich mylne považujeme za „prirodzené“ či „prirodzene dané“. Vo svojich dôsledkoch poškodzujú dievčatá a chlapcov, ženy a mužov, pretože im bránia v rozvoji vlastnej individuality. Tieto stereotypy sú súčasťou širšieho systému rodových predstáv, ktoré ovplyvňujú spôsob, akým sú obe pohlavia vnímané. Tento systém predstáv sa udržiava najmä prostredníctvom sociálnych očakávaní. Zahŕňa predstavy o „správnej ženskosti“ a „správnej mužskosti“, ako aj spôsob vnímania a hodnotenia tých, ktorí a ktoré tento vzorec narúšajú. Zároveň ovplyvňujú aj vnímanie seba samého ako muža a seba samej ako ženy (Oakleyová, A., 2000). Podľa O. Pietruchovej (2007) rodové stereotypy predstavujú určité normy, ktorých dodržiavaním vytvárame dojem „normality“. Ich porušovaním sa človek vystavuje riziku odsúdenia až označenia za nenormálneho. Rodové stereotypy nás ovplyvňujú a zabraňujú nám slobodne si vybrať aj v otázkach životných rozhodnutí, ako je výber štúdia či povolania (Pietruchová, O., 2007).

Stereotyp vzniká a reprodukuje sa v spleti očakávaní, pričom tí a tie, ktorých sa stereotypy týkajú, ich často nemôžu ovplyvniť. Naše vlastné stereotypné očakávania závisia od stereotypných očakávaní iných, a tak vzniká začarovaný kruh, z ktorého často niet úniku. Napríklad zo stereotypu „ženy sú matky“ vyplýva stereotyp „ženy chcú prevziať výlučnú zodpovednosť za starostlivosť o deti“ a z toho vyplýva stereotyp „ženy hľadajú prevažne prácu na čiastkový úväzok“, čo následne diskriminuje všetky ženy na trhu práce (Cviková, J., 2003).

¹ Ako uvádza H. Hašková (2000), *genderový kontrakt* je súborom implicitných a explicitných pravidiel, ktoré ženám a mužom pripisujú rôznu prácu a hodnotu a odlišné zodpovednosti a povinnosti. Základom sú všade prítomné stereotypné predstavy o tom, čo je komu prirodzene dané, určené, vrodené, čím by sa mal kto riadiť, čo by mal robiť.

V súvislosti s problematikou rodovej rovnosti sa často hovorí o sociálnej spravodlivosti (gender equity), ktorú možno chápať ako tradične akceptovanú požiadavku na určitú mieru redistribúcie a prerozdeľovania materiálnych hodnôt, postavenia, prestíže, odmien, solidarity, subsidiarity, ale aj sankcií za jej porušenie. Pritom ju nevnímame ako distributívnu spravodlivosť, ktorá je založená na takom princípe, že v rámci rozdeľovania určitých statkov sa nároky všetkých majú uspokojovať podľa rovnakých kritérií. Neznamená, že každý má nárok na rovnaký diel statkov, ale má právo, aby sa jeho nárok posudzoval podľa rovnakých kritérií (Korimová, 2007). Rodová spravodlivosť znamená spravodlivé zaobchádzanie s mužmi a ženami podľa ich potrieb. Zaobchádzanie rovnaké, ako aj rôzne, ale ktoré je považované za rovnaké z hľadiska práv, výsledkov, povinností a príležitostí (Kvapilová, E., Porubánová, S., 2003). Dosahovanie rodovej rovnosti je jedným z kľúčových ukazovateľov sociálnej a kultúrnej vyspelosti krajiny, presadzovania jej demokratických princípov a rešpektovania ľudských práv. J. Filadelfiová (2009, s. 68 – 69) definuje *rodovú rovnosť* ako rovnakú viditeľnosť, rovnaké postavenie a rovnakú účasť žien a mužov vo všetkých sférach verejného aj súkromného života. Jej cieľom je presadzovať plnohodnotnú účasť žien a mužov v spoločnosti. Rodová rovnosť vyjadruje skutočnosť, že z pohľadu ľudských práv nie sú medzi ženami a mužmi žiadne špecifické rozdiely, ktoré by ospravedlňovali obmedzený prístup k plnému využívaniu práv jednotlivcami. *Uplatňovanie rodového hľadiska* je „stratégia na ceste k rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí mužov a žien. Systematická a samozrejmä integrácia potrieb, priorít a pozícií mužov a žien do každodenných záležitostí i rôznych úrovní rozhodovania a politik, akceptácia rodovej rovnosti pri zavádzaní, monitorovaní, hodnotení opatrení na všetkých úrovniach“ (Porubánová, S., 2005). Uplatňovanie rodového hľadiska ako princípu je nielen teoretická a politická koncepcia, ale je určený organizáciám, ktoré realizujú politiku rovnosti príležitostí v praxi a majú ju uplatňovať aj v oblastiach, kde doteraz takmer alebo vôbec nezohľadňovali rodový aspekt. K takýmto organizáciám patrí aj zložitá sieť sociálnych inštitúcií a pomáhajúcich povolaní, ktoré sa, okrem iného, špecializujú na riešenie dôsledkov pretrvávajúcich nerovností a diskriminácie, medzi ktoré zaradujeme aj sociálnu prácu.

2 RODOVÉ STEREOTYPY V PRÁCI S RODINOU

Kľúčové stereotypné koncepty, ktoré sa prejavujú aj v práci s rodinou, sa odvíjajú od obrazu tzv. „správneho muža“ a „správnej ženy“. Tento obraz je spojený nielen so špecifickými vlastnosťami žien a mužov, ale aj s ich úlohami a rolami v privátnej a verejnej sfére. Obraz „správneho muža“ tvoria prevažne vlastnosti ako je schopnosť finančne zabezpečiť rodinu, samostatne sa rozhodovať, autorita doma a v rodine, podnikavosť, fyzická sila, túžba vyniknúť v práci (Kiczková, Z., 2009). Pri stereotypnej predstave muža/chlapca sa hovorí aj o tom, že chlapi neplačú, sú racionálni, neprejavujú svoje city, vedia, čo chcú, nerobia kompromisy, nevzdávajú sa a pod. Stereotypný obraz neobchádza ani rolu muža – otca a jeho postavenie v súčasnej rodine. Predstavuje autoritu, rozhodnosť, ochrancu, živiteľa rodiny, ktorý ťažko pracuje a spravidla sa nevie sám starať o dieťa.

Ženám sa rovnako ako mužom pripisujú podvedome zase iné špecifické atribúty, a to najmä schopnosť postarať sa o domácnosť a dieťa, jemnosť, nežnosť, citlivosť k problémom druhých, príjemný vzhľad a krása (Farkašová, E., Kiczková, Z., Szapuová, M., 2009).

Súčasťou ženskej identity je predovšetkým materstvo, no rodové stereotypy sformulovali ženu aj ako emocionálnu, skromnú, spokojnú, pasívnu, tú, ktorá sa vzdá svojich ambícií

a kariéry v prospech muža a rodiny a bude sa starať o spokojnosť a čistotu členov rodiny a domácnosť. Stereotypná deľba práce akoby uzatvárala ženy a mužov v oddelených sférach – ženám je „vyhradená“ starostlivosť o rodinu a v širšom kontexte aj akékoľvek ďalšie starostlivostné aktivity, kým muži sú „posielaní“ z oblasti domova a emocionality či starostlivosti a opatery „von“ – do verejnej sféry. Je od nich očakávaná sebarealizácia vo svete platenej práce, politiky, obchodu, kde sa očakáva predovšetkým výkon a narábanie s mocou. Tieto stereotypy znevýhodňujú ženy v oblasti platenej práce, zároveň obmedzujú aj mužov v oblasti vzťahov a aktivít v oblasti starostlivosti o iných (Bosá, M., 2012, s. 148).

Rodovo stereotypné vnímanie mužov a žien je prítomné nielen medzi laickou, ale aj medzi odbornou verejnosťou a sociálnych pracovníkov a pracovníčky nevynímajúc. Sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci taktiež podliehajú stereotypným predstavám o „ženskosti“ a „mužskosti“, čo následne prenášajú aj do svojej práce. V snahe podporovať a potvrdzovať vlastnú predstavu o ženách a mužoch sa stáva, že zabúdajú na jedinečnosť situácií a osobitosť klientov a klientiek. I. Lyócsa (2010) vo svojom príspevku uvádza viacero výsledkov výskumov realizovaných v zahraničí (domáce zdroje k tejto téme sú len ojedinelými výnimkami), ktoré dokazujú, že sociálni pracovníci a pracovníčky vo veľkej miere vnímajú svojich klientov a klientky stereotypne. Jednou z príčin je stotožnenie sa pomáhajúcich profesionálov a profesionálok s prevládajúcim normatívnym diktátom mužskosti a ženskosti v našej spoločnosti. Kategorizácia klientov a klientiek z hľadiska rodu a ich rodovo stereotypné vnímanie klientov a klientiek sa môže prejavovať v nasledovných oblastiach:

- prisudzovanie rozličných diagnóz klientom a klientkám s rovnakými symptómami;
- prijímanie rozličných rozhodnutí ohľadne klientov a klientiek;
- utváranie neoverených predpokladov o klientoch a klientkách, ako napríklad: 1) žena je heterosexuálne orientovaná, emocionálna, dávajúca prednosť starostlivosti o druhých pred platenou prácou alebo 2) muž je, na rozdiel od ženy, menej emocionálny, agresívnejší, nezávislejší, orientovaný skôr na pracovnú kariéru;
- ohraničovanie: 1) metód intervencie, 2) odporúčaní liečby, 3) cieľov liečby, 4) formulácie problému, 5) vnímania závažnosti problému klientov a klientiek.

Pri práci s rodinou považujeme za dôležité identifikovať okrem uvedených rovín aj špecifické oblasti, ktoré predstavujú podľa R. Janebovej (2006) z genderového hľadiska relevantné situácie v sociálnej práci s rodinou.

2.1 Kontrola a podpora rodiča či rodičov pri starostlivosti o dieťa

Súčasnú vnímanie rodičovstva je silno ovplyvnené tzv. „kultom materstva“. Žena je považovaná za „prirodzenú“ expertku na výchovu. Tento názor často zdieľajú aj sociálne pracovníčky a pracovníci, prejavuje sa to napríklad v komunikácii. Aj keď sú prítomní obaja rodičia, pomáhajúci sa pri otázkach týkajúcich sa výchovy detí oveľa častejšie obracia na ženu. Rodičovstvo sa obmedzuje na materstvo a úlohu matky v rodine. Úloha otca ako rodiča je podceňovaná. Žene sa podsúva prevažná časť povinností spojených s rodičovstvom, zatiaľ čo na muža sa akoby zabúdalo. Preferencia žien v starostlivosti o deti môže logicky viesť k vylúčeniu mužov zo starostlivosti o deti. Dôvodmi nízkej participácie mužov na rodičovskej dovolenke sú na jednej strane ich vyššie príjmy oproti partnerkám, ale aj silné rodové stereotypy a predsudky, ktoré bránia aj mužom s nižšími príjmami alebo nezamestnaným prevziať úlohu starostlivosti o deti a domácnosť, obávajúci sa negatívnej reakcie okolia, že muž prevzal na seba tzv. ženskú prácu. Vzniká tu priestor pre nespokojnosť a diskrimináciu

nielen na strane žien/matiek, od ktorých sa očakáva, že ostanú doma s dieťaťom (inak by ich spoločnosť označila za „krkavčie“ matky), ale aj na strane mužov napríklad pri zverení dieťaťa do starostlivosti.

2.2 Posudzovanie rodinných pomerov pri zverovaní detí do starostlivosti jedného z rodičov pri rozvodovom konaní

Zatiaľ čo ženy sa často stretávajú s diskrimináciou na trhu práce, otcovia sa stretávajú s predsudkami ohľadom ich kompetencií vo výchove a starostlivosti o deti v prípade rozvodu. Podľa Z. Haškovej (2002) je to dané súčasným nastavením genderového kontraktu, ktorý uprednostňuje buď ženy, alebo mužov v závislosti od sociálnej sféry, teda v závislosti od toho, či ide o sféru trhu práce alebo o sféru rodiny. Ako uvádzajú R. Janebová a L. Černá (2008), marginalizácia mužov ako rodičov je nebezpečnejšia o to viac, že muži v podstate nemajú nástroje, ktorými by si zaistili porovnateľnú situáciu v oblasti starostlivosti o deti so ženami. Pokiaľ totiž začnú uplatňovať kultúrne typicky ženské stratégie konania, vystavujú sa riziku, že budú označení ako „ženský“ (teda nie mužský). Takýto spôsob správania im však nezaistuje rovnaký prístup k deťom v porovnaní s matkami. Pokiaľ budú vystupovať s typicky mužskými stratégiami, potom môžu byť vnímaní ako kompetentní otcovia, ale otcovská kompetencia nie je považovaná za dostatočnú pri zverení dieťaťa do starostlivosti.

2.3 Intervencie v rámci rodinných konfliktov

Ako uvádza R. Janebová (2006), väčšina každodenných rodinných konfliktov má korene v tom, že jedna zo strán cíti pocit krivdy či nespravodlivosti v otázkach deľby práce, deľby financií či podielu na rozhodovaní o chode rodinných záležitostí. Pokiaľ sa pomáhajúca alebo pomáhajúci stane aktérom takejto situácie, mal/mala by poznať dôsledky rodových stereotypov týkajúcich sa usporiadania vzťahov medzi partnermi. Na celom svete existuje kategória žien v domácnosti ako následok ich slobodného rozhodnutia alebo ako výsledok tradičnej voľby. Vysoké percento žien je zamestnané, napriek tomu naďalej vykonávajú väčšinu domácich prác. Faktom zostáva, že starostlivosť o domácnosť leží takmer výlučne na žene. Toto vynaložené úsilie nie je nijako kompenzované a tým vytvára nerovné postavenie žien a mužov v rodine. Domáce práce sú neplatené, často nedocenené a nemajú ani prestíž. Samotné ženy to vnímajú práve takto. Od dnešnej ženy sa očakáva, že sa bude spolupodieľať na spoločnom príjme rodiny, no zároveň sa od nej očakáva aj starostlivosť o domácnosť a deti. V tejto súvislosti sa hovorí o dvojitom zaťažení žien. Rozdelenie úloh v rodine na ženské a mužské má za následok nielen prehlbovanie stereotypov v rodine a spoločnosti, ale aj nezmyselné označovanie práce ako ženskej, teda tej „ľahšej“, neplatennej, respektíve menej platenej a ako mužskej, „ťažšej“, lepšie platenej. Rodová deľba práce, tak ako aj rodové stereotypy, bráni slobodne sa rozhodovať a realizovať v spoločnosti a v neposlednom rade vedie ku konfliktom. „Väčšina mužov a žien na Slovensku sa zhoduje na predstave, že v ideálnej rodine sa obaja manželia podieľajú na výchove detí a na práci v domácnosti“ (Cviková, J., Juránová, J., 2003). Napriek tomu je prax zatiaľ úplne iná a hovorí o každodenných povinnostiach v domácnosti ako o ženskej doméne. Dá sa povedať, že ešte stále platí, že väčšinu domácich prác v slovenskej rodine vykonáva žena a vyšší príjem do rodiny prináša muž.

2.4 Intervencie v rámci nepriaznivých sociálnych situácií

Najčastejšie vyskytujúcimi sa nepriaznivými sociálnymi situáciami rodiny, s ktorými sa sociálni pracovníci a pracovníčky stretávajú, a v ktorých je dôležitá rodová reflexia, sú situácie:

- osamelých matiek s deťmi, ktoré sú často terčom kritiky, tak zo strany sociálnych pracovníkov, ako aj pracovníčok (Hudecová, A., 2008);
- diskriminácia žien na trhu práce, ktorá môže byť v sociálnej práci podporovaná ideou, že nezamestnanosť mužov je problém nadradený nezamestnanosti žien. Tento predpoklad pritom môže viesť k rastu chudoby žien vo vnútri rodín, ako aj v spoločnosti.

Vplyv rodových stereotypov na oblasť výkonu sociálnej práce sa prejavuje rodovou segregáciou a feminizáciou profesie sociálna práca. Bližšie sa tomuto problému v našich podmienkach venujú odborníci a odborníčky v projekte VEGA „Maskulinity a femininity vo feminizovaných odboroch“, o ktorom referuje v príspevku M. Bosá (2012). Ako uvádza M. Piscová (2009), „feminizácia povolania sa často spája s deprofesionalizáciou a so znižovaním spoločenskej prestíže.“ S feminizovanými profesiami (v sociálnej sfére, v školstve, v zdravotníctve) sa spája často aj nižšie finančné ohodnotenie. Feminizácia v takomto ponímaní predstavuje pre sociálnu prácu ako profesiu určitú bariéru v procese profesionalizácie. Tradičné vnímanie sociálnej práce súvisí s pojmami pomoc a starostlivosť, ktoré sú stereotypne pripisované ženám ako ich „prirodzená danosť starať sa o niekoho“. Sociálna práca je tak spájaná s nezaplatenou alebo zle platenou prácou, ktorá je spoločensky málo cenená a odsunutá do súkromnej sféry.

2.5 Ďalšie vybrané rodinné situácie súvisiace s genderovým hľadiskom

Rodové stereotypy sociálnych pracovníkov a pracovníčok sa môžu objaviť v ich negatívnych reakciách na rôzne sociálne situácie v rodine, ako sú najčastejšie kombinácia materstva a zamestnania u žien a výmena rolí partnerov. V tejto situácii sa sociálne pracovníčky a pracovníci rozhodujú medzi prevzatím kontroly a podporou sociálnej situácie rodiny.

Situáciu bezdetnosti v rodine v rámci sociálnej oblasti považuje R. Janebová (2006) za rizikovú pre ženy z dvoch aspektov. Po prvé majú ľudia (a teda aj sociálni pracovníci a pracovníčky) tendencie nazerať na bezdetné ženy ako na divné, neúplné, neženské. Po druhé sa ženy môžu stretnúť s množstvom stereotypných očakávaní pri žiadosti o asistovaný reprodukciu. Stereotypné vnímanie profesionálkami a profesionálmi môže mať za následok negatívne posudzovanie rodinných pomerov v situácii bezdetnosti (Nemcová, 2010).

Upevnené rodové stereotypy u sociálnych pracovníkov a pracovníčok môžu vplyvom projekcie spôsobiť „zaškatuľkovanie“ klienta a klientky skôr ako si odborník či odborníčka vytvorí podrobnú anamnézu o rodinnej situácii. V takomto prípade môže byť celý proces intervencie nevhodne nastavený, keďže sa stanovuje na základe evalvácie získaných informácií a obrazov o aktuálnej situácii rodiny.

Ako môžeme na základe uvedeného vidieť rodové stereotypy majú dosah nielen na vnímanie klientov a klientiek, ale aj na konkrétnu formu a spôsob intervencie sociálnej pracovníčky a sociálneho pracovníka. Preto je v súčasnosti čoraz dôležitejšie venovať pozornosť rozvoju rodovo citlivého prístupu v sociálnej práci s rodinou.

3 RODOVO CITLIVÝ PRÍSTUP V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Integrácia rodového hľadiska do sociálnej práce sa nezužuje len na poukázanie na rozdiely medzi mužom a ženou, ale aj na potrebu zaoberať sa a skúmať akými kultúrnymi, sociálnymi, politickými či ekonomickými tlakmi môžu byť ich identity konštruované. Následne je potrebné poukázať na tieto rozdiely, zviditeľniť ich a v praxi vyvíjať stratégie a metódy, ktoré budú takýto tlak emancipovať (Janebová, R., 2008).

Slovník rodovej problematiky na stránkach záujmového združenia žien Aspekt (www.glosar.aspekt.sk) definuje rodovú citlivosť ako uvedomenie si skutočnosti, že človek žije v dvoch podobách – ženskej a mužskej – ako aj dôsledkov tejto skutočnosti pre život žien a mužov. Opakom je rodová neutralita (rodová slepota). Predpokladom rodovej citlivosti je rodovo diferencované myslenie, ktoré robí svoje zovšeobecnenia s ohľadom na daný rod. Opakom je rodovo neutrálne myslenie, ktoré je neutrálne len zdanlivo, pretože si síce nárokuje všeobecnú platnosť, ale je zovšeobecnením mužského princípu. Rozvíjať rodovú citlivosť znamená spochybňovať priveľmi abstraktné, všeobecné určenia človeka, ako aj deklarovanú bezpohlavnosť ľudského subjektu, a rozvíjať rodovo diferencovaný uhol pohľadu. Rodová citlivosť predstavuje uvedomenie si skutočnosti, že ženy a muži sú rovnocennou súčasťou spoločnosti. Rodovo citlivé vnímanie nám umožňuje vidieť rozdielne dôsledky spoločensky očakávanej ženskej a mužskej roly pre život žien a mužov, no nerozdeľuje svet na ženský a mužský, rovnako ako nerozdeľuje na mužské a ženské ani záujmy, prácu, schopnosti. Pred konkurenciou a rozdeľovaním uprednostňuje spoluprácu a vzájomnosť (Cviková J., Juráňová, J., 2003). M. Bosá (2012) chápe rodovo citlivý prístup ako taký, ktorý uplatňuje rodové hľadisko s cieľom zamedziť, predchádzať alebo odstraňovať rodovú diskrimináciu a posilňovať rodovú rovnosť. Je pritom dôležité vychádzať z teoretických poznatkov o rode, ale zároveň zohľadňovať konkrétnu situáciu, v ktorej je prístup realizovaný. Toto si vyžaduje pochopenie rodových vzťahov a porozumenie rodovým stereotypom, ale aj poznanie možných dôsledkov, ktoré naše pôsobenie môže vyvolať.

Jednou zo zásadných otázok, ktorými sa začína reflexia genderovej problematiky v sociálnej práci a ktorú by si mal položiť každý sociálny pracovník a sociálna pracovníčka, je: „Ako môžu moje vlastné genderové konštrukcie ovplyvňovať môj proces pomáhania?“. Ako uvádza Š. Gjuričová (2003), nejde len o to, čo terapeuti a terapeutky (v našom prípade sociálni pracovníci a sociálne pracovníčky) o rode hovoria, ale tiež čo robia a nerobia ako prítomné ženy alebo muži v pozícii pomáhajúceho voči ženám a mužom v rodine, aký genderový model sami prezentujú a akým spôsobom o situácii reflektujú v rozhovore.

ZÁVER

Reflexia je jedným z nástrojov eliminácie rodových stereotypov u sociálnych pracovníkov a pracovníkov. Rodové stereotypy v sociálnej práci je možné reflektovať v niekoľkých rovinách. Prvá rovina sa vzťahuje k tomu, ako sociálni pracovníci a pracovníčky vnímajú, posudzujú klientov a klientky na základe ich príslušnosti k rodu a aké intervencie na tomto základe volia. R. Janebová (2008) používa pojem tzv. genderovo podmienená konštrukcia klientov a klientiek. Druhá rovina reflexie rodových stereotypov v sociálnej práci predstavuje vplyv samotnej genderovej identity pomáhajúcich na proces pomáhania. Sociálnu prácu vykonáva buď muž alebo žena a to otvára rôzne predstavy a rôzne očakávania, tak na strane

klientov a klientiek, ako aj na strane sociálnych pracovníkov a pracovníčok či iných pomáhajúcich profesionálov a profesionálok, s ktorými spolupracujú. Reflexia genderovej identity sociálnych pracovníkov a pracovníčok hovorí napríklad o tom, ako sa stereotypné predstavy žien a mužov, ktoré sú súčasťou ich rodovej identity, prejavujú v tom ako vnímajú moc, ktorú majú v procese pomáhania, na aký druh výkonu sociálnej práce sa „hodia“ ako príslušníci a príslušníčky konkrétneho rodu a na aký nie, či ako odlišne je vnímaná ich autorita v procese pomáhania.

Použitá literatúra

1. BOSÁ, M. 2011. Miesto feminizmu v tradícii sociálnej práce. In: *Gender, rovné príležitosti, výzkum*, roč. 12, č. 1/2011, s. 35 – 43.
2. BOSÁ, M. 2012. Rodová desegregácia sociálnej práce – výzvy pre vzdelávanie. In: Balogová B., Klimentová, E.(eds.). *Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 26. – 27. apríla 2012 v Prešove*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 146 – 157, ISBN 978-80-555-0613-5
3. CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J. 2003. *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava : Aspekt. ISBN 80-85549-52-2
4. FARKAŠOVÁ, E., KICZKOVÁ, Z., SZAPUOVÁ, M. 2009. *Rodovo-diferencovaný pohľad na človeka/spoločnosť. Rozlíšenie pohlavia a rodu*. Dostupné na: http://genderstudies.fphil.uniba.sk/files/pub/rod_dif_pohlad_na_cloveka.doc, 15.01.2009, 11:21
5. FILADELFIOVÁ, J. 2009. Náčrt situácie na slovenskom trhu práce a rezort školstva. In: BOSÁ, M., FILADELFIOVÁ, J. *Učiteľky a riaditeľia. Rodová nerovnosť a rodová segregácia v prostredí stredných odborných škôl*. Prešov : EsFem. ISBN 978-80-970309-5-7
6. GJURIČOVÁ, Š, KUBIČKA, J. 2003. *Rodinná terapie. Systemické a naratívni prístupy*. Praha : Portál. ISBN 80-247-0415-3
7. HAŠKOVÁ, H. 2002. Mateřství v neúplných rodinách. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2002, č. 4.
8. HUDECOVÁ, A. 2008. Osamelá matka ako klient sociálnej práce. In: *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou. Sborník z konference IV. Hradecké dny sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, s. 200 – 206. ISBN 978-80-7041-118-6
9. JANEBOVÁ, R. 2005. Otázky moderní feministické sociální práce. In: *Sociální práce/sociální práce*, č. 3, s. 86 – 98.
10. JANEBOVÁ, R. 2006. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové : Gaudeamus. ISBN 80-7041-512-6
11. JANEBOVÁ, R. 2007. Základy sociální práce. In: *Sociální práce a sociální služby*. Hradec Králové : Gaudeamus. ISBN 978-80-7041-105-6
12. JANEBOVÁ, R. 2008. Moc a autorita: genderové hledisko. In: *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou. Sborník z konference IV. Hradecké dny sociální práce*, Hradec Králové : Gaudeamus, s. 39 – 55. ISBN 978-80-7041-118-6

13. JANEBOVÁ, R., ČERNÁ, L. 2008. Konstrukce žen – klientek a mužů – klientů v praxi sociální práce. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 8, č. 2, s. 37 – 45.
14. KICZKOVÁ, Z. 2009. *O štruktúre a fungovaní rodových stereotypov alebo prečo je dôležité rozlišovať medzi pojmi pohlavie a rod?* Dostupné na: http://www.genderstudies.fphil.uniba.sk/files/pub/rodove_stereotypy.doc, 14. 01. 2009, 11:02
15. LYÓCSA, I. 2010. Nástroje merania ženskosti a mužskosti: vhodné nástroje pre výskum v sociálnej práci na Slovensku? In: *VII. Hradecké dny. Od teórie k praxi, od praxi k teórii*. Hradec Králové : Gaudeamus, s. 318 – 325. ISBN 978-80-7435-138-9
16. NEMCOVÁ, L. 2010. Rodové správanie súčasných rodín v období transformácie spoločnosti. In: Višňovský, L. – Hroncová, J. et al.: *Slovenská rodina v kontexte transformačných premien*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, s. 125 – 149. ISBN 978-80-557-0034-2
17. OAKLEYOVÁ, A.: 2000. Pohlaví, gender a společnost. Praha : Portál. ISBN 80-7178-403-6
18. PIETRUCHOVÁ, O. 2007. *Rodová rovnosť v organizácii. Stručná sprievodkyňa*. Bratislava: OKAT.
19. PISCOVÁ, M. 2009. *Ženy vo vede a veda v spoločnosti*. Sociologický ústav SAV. <http://www.evilm.stuba.sk/WSDEBATE/Konferencia/Piscova.doc>, 20. 01. 2009 15:21.
20. PORUBÄNOVÁ, S. 2005. *Realita a výzvy rodovej rovnosti na Slovensku*. Bratislava : Friedrich-Ebert-Stiftung [u. a.]. ISBN 80-89149-07-3
21. ROVNĀNOVÁ, L., GLOSOVÁ, K., LUKŠÍK, I. 2012. *Sexuálna výchova v kontexte ľudských práv. Stručný sprievodca*. Bratislava: Spoločnosť pre plánované rodičovstvo. ISBN 978-80-970902-2-7
22. www.glosar.aspekt.sk

Kontaktné údaje

Alžbeta BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, doc., PhDr., PhD.
Pedagogická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Ružová ulica 13
974 01 Banská Bystrica
Slovensko
alzbeta.gregorova@umb.sk

Jana ŠOLCOVÁ, Mgr., PhD.
Pedagogická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Ružová ulica 13
974 01 Banská Bystrica
Slovensko
jana.solcova@umb.sk

